

Beşir Ayvazoğlu

SÎRETLER
ve
SÛRETLER

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 433
KÜLTÜR SERİSİ: 159

1. Basım: 1999

ISBN 975-437-299-3

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.

İstiklâl Cad. Ankara Han 99/3 80060 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 251 03 50 • Faks: (0212) 251 00 12

İnternet: www.otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: Özkul Eren

Kapak Baskısı: Birlik Ofset

Dizgi-Tertip: Ötüken

Baskı: Özener Matbaası

Cilt: Yedigün Mücellithanesi

İstanbul - 2000

İÇİNDEKİLER

Önsöz/7

I. EVVEL GİDEN AHBAB

Sadullah Paşa / 13

Enver Paşa / 20

Ali Fuat Başgil / 26

Hasan-Ali Yücel / 32

Ahmet Hamdi Tanpınar / 38

Nurettin Topçu / 44

Kemal Tahir / 49

Sabri Ülgener / 54

Ziyad Ebüzziya / 60

Osman Turan / 67

Ayhan Songar / 73

Sezer Tansuğ / 79

Bariş Manço / 85

II. AHİBBA-YI KİRAM

Ali Ulvi Kurucu / 93

Nevzad Atlığ / 99

Aykut Kazancıgil / 105

Mehmet Genç / 111

Hayreddin Karaman / 123

Galiba onu en iyi anlatan, Mimar Vedad Bey'in Vali Konağı Caddesi'ndeki evinde açtıkları muayenehanede uzun yıllar birlikte çalıştığı Hüsrev Hatemi olmuştur:

Kazan-ı ilmi onun ölçülemez litre ile

Mir Aykut edilir belki kıyas Littré ile

Aksiyon, S.110, 11 Ocak'97

MEHMET GENÇ

Ve Osmanlı tarihiyle ilgili Fransızca literatüre gömülüp iki yıl boyunca iki yüz kadar seyahatname okur. O yetmez, İngilizce öğrenerek bu dille yazılmış literatürü gözden geçirir. Fakat sonunda anlar ki arşive girmekten başka çare yoktur! Arşiv, arşiv! Bütün yollar Başbakanlık Arşivi'ne çıkmaktadır.

ARHAVİ'DE ÇOCUKLUK

Başbakanlık Arşivi'nde çalışanlar, orada, gözlüklerini burnunun ucuna düşürüp belgelere gömülmüş, yüzündeki sert çizgilerle karşısındakine saygı telkin eden, gür saçları tek siyah kıl kalmamacasına ağarmış bir araştırmacıyla sık sık karşılaşır. Müdavimler onun kim olduğunu ve arşivde ne aradığını çok iyi bilmektedirler. Yeniler ise bir süre sonra öğrenir ve adını bir efsane gibi birbirlerine fısıldamaya başlarlar. Önceleri çok ürktüğü arşive dört yıl gecikmeyle giren ve otuz yıldır hiç çıkmayan Mehmet Genç'tir o. Medyatik biri değildir; bu yüzden adını yakın çevresinden ve çalıştığı sahalara ilgi duyanlardan başkası bilmez.

Yaşı mı? Kasım 1934'te doğduğuna göre bugünlerde altmış ikisini doldurmuş olmalı; olmalı diyorum, çünkü doğduğu günü bilmeyen ve geldiği yere dişiyle tırnağıyla savaşa didişe gelen Anadolu çocuklarından biridir. Arhavi'nin Kemerköprü köyünde, dördü kız, üçü erkek yedi kardeşin en küçüğü olarak doğduğu günlerde babası Ali Rıza Bey, bir kan dâvası yüzünden yargılanmaktadır. Dâvâ tam dört buçuk yıl sürer ve bu zaman zarfında tutuklu kalan Ali Rıza Bey beraat edip serbest bırakılacağı 1938 yılına kadar, aynı koşu altında kaldığı, muhtemelen devrimlere muhalefetten hüküm giymiş medreseli bir âlimden

Paul-Emile Littré (1801-1881) Fransız hekim, dil bilgini, sözlük yazarı ve filozof olarak da önemli eserlerle imza atmış bir Fransız hekimidir. Dört ciltlik Fransızca Sözlük'ü çok önemlidir.

Arapça ve tefsir, hadis gibi dinî ilimleri öğrenir. Yani küçük Mehmet şuuru uyandığında kendini derin dinî sohbetlerin yapıldığı bir çevrede bulacaktır. Çok iyi Osmanlıca bilen ve eski kelimeleri yerli yerinde kullanarak konuşan Ali Rıza Bey, özel bir gayret sarfetmediği halde farkında olmadan küçük oğluna sağlam bir altyapı kazandırmıştır.

Millî Şef devri ve İkinci Dünya Savaşı yıllarıdır; savaş küçük Mehmet'i de çok derinden etkiler, çünkü Kemerköprü sınıra epeyi yakındır ve 1942 yılında Alman uçaklarının Batum'a bıraktıkları bombaların sesi bile duyulmaktadır. Hatta Mehmet, üzerlerinde kapışan Alman ve Rus uçaklarının dalışlarını, süzülüşlerini, birbirlerini düşürüşlerini tepelere çıkarak seyretmiş ve tabii olarak Almanların tarafını tutmuştur. Çünkü köyü, koyu bir Rus düşmanlığının hüküm sürdüğü bölgededir ve çevresinde, Ruslarla yapılan savaşlarda bir veya birkaç yakınına kaybetmemiş kimse yoktur.

MATEMATİK TUTKUSU

Mehmet'in okul çağına geldiği yıl Kemerköprü köyüne ilkokul açılır (1940-1941); öğretmenli ve üç sınıflı bir okuldur ama, olsun. Öğitmen birkaç ay kurs görmüş, muhtemelen ilkokul mezunu bir adamdır; öğrencilerine okuma yazmayı ve basit aritmetik işlemleri öğretir, hatta bir keresinde sınıfta 47.000 sayısını okuyamadığı halde, küçük Mehmet 'te matematik heyecanı uyandırmayı bile başarır. Ortaokula başlarken daha çok matematik okuyacağı için sevinen Mehmet'in öteki desleri pek sevdiği söylenemez, çünkü bütün zeki çocuklar gibi gözü derslerde değil, oyundadır.

Ortaokulu 1949 yılında Hopa'da bitiren Mehmet Genç, liseye gitmek, daha sonra matematik öğrenimi görmek istemektedir; ne var ki civardaki tek lise Trabzon'dadır ve ailesinin onu yatılı okutacak gücü yoktur.

Tam ümidini kaybetmek üzredir ki devlet tarafından parasız yatılı imtihanı açıldığını duyarlar. Hiç vakit kaybetmeden başvurup imtihana girer, kazanır ve kendini neye uğradığını şaşırması bir halde İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde buluverir. Arhavili genç için bu bir şoktur; fakat çabuk atlatır, üç buçuk ay geç başladığı halde aradaki mesafeyi kapatıp okula uyum sağlar. Biraz da Arhavi'de edinilmiş "moskof düşmanlığı" ve milliyetçi duygular, lisesi Mehmet'i, Haydarpaşa Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak görev yapan Nihal Atsız'a -hocası olmamasına rağmen- yaklaştıracaktır. Genç milliyetçi bir süre sonra matematik tahsili yapmaktan vazgeçer; zaten son sınıfta yüksek matematiğe geçilmiştir; bir yığın sembolü, özel işareti ezberlemeyi gerektiren bu matematik Mehmet Genç'in canını sıkır. Üstelik matematik tahsili onun için lükstür; ailesine yardım edebilmesi için yapacağı tahsilin ona para getirecek bir meslek kazandırması gerekmektedir.

IRKÇI MEHMET

Mehmet Genç, bir süre sonra evine de gidip gelmeye başladığı Atsız'ın tesiriyle tarih, edebiyat ve felsefe meselelerine ilgi duymaya başlamıştır. Lise son sınıfa geldiğinde, dinî duygularında herhangi bir değişme olmakla beraber artık ciddi bir ırkçıdır ve hummalı bir biçimde ırkçı literatürü okumaktadır. Bu heyecan, 1953'te girdiği Mülkiye'de de devam eder. Ancak mesafe almak için ırkçılıkla ilgili yabancı literatürü de okumak ihtiyacındadır, mesela Gobineau'nun ırkçılığın temel kitabı sayılan *Irkların Eşitsizliği Üzerine* adlı ünlü eserini.. Bunun için Mülkiye ikinci ve üçüncü sınıflarda iki yaz boyunca her şeyi bırakıp Fransızca çalışır. Bir yandan da ırkçılığın felsefi temellerini bulmak için Nietzsche ve Schopenhauer okumaktadır. Hatta Nietzsche'yi orijinalinden

okumak için Almanca öğrenmeye kalkışır da, daha sonra vazgeçer. Bir yıl sonra Fransızca okumaya başlamış ve ırkçı literatürü Mülkiye bitmeden bitirmiştir bitirmesine ama, ayakları da yere değmiştir. Anlar ki ırkçılık bir yol değildir; sonunda daha savunulabilir ve bizim tarihî tecrübemize daha uygun, dindar ve yumuşak bir milliyetçilikte karar kılar. Mehmet Genç'teki bu değişimde, Mülkiye'deki serbest tartışma ortamının önemli bir rol oynadığını düşünebiliriz. Mülkiye'nin gazinosu, diğer fakültelerden entellektüel tiplerin de devam ettiği seçkin bir makândır. Sezai Karakoç, Mehmet Şevket Eysi, Ergin Günce, Cemal Süreya, Orhan Duru gibi değişik fikirlerden arkadaşlarıyla birbirlerini hiç incitmeden tartışabilmektedirler.

Mehmet Genç'in hayatının önemli dönüm noktalarından biri de, Mülkiye son sınıfta yakalandığı tüberkülozdu; bir rapor için çektiği filmde tüberküloz teşhis edilince dispanserde daha büyük bir film çektirir. Doktorun filmi inceledikten sonra öğrencilerine gözleri parlayarak "Gelin gelin, klasik tüberküloz için tipik bir vak'a!" deyişindeki heyecanı hiç unutmamıştır: "Doğrusu dehşet içindeyim; tedavi edilebiliyormuş ama, ben popüler verem imajına bakarak tamam artık yolun sonuna geldim diye düşünüyorum. Bu arada doktorun şaşırtıcı heyecanı... İnanır mısınız, o anda, belli belirsiz bir şekilde ilim heyecanının niteliğini kavramıştım sanki".

Tandığı en büyük ruhlardan biri olduğunu söylediği Osman Yüksel Serdengeçti'nin, hastalığı sırasında getirdiği romanlarla edebiyatın dünyasına da giren ve sırtüstü yatmak zorunda kaldığı altı ay süresince, Mülkiye'de bir yıl kaybetse de, Dostoyevsky'den Unamuno'ya, Çehov'dan Gogol'a kadar çok sayıda yazarın iki yüze yakın romanını okuyan Mehmet Genç, bu arada ilim yapmaya ve bilgi sosyolojisi alanında çalışmaya karar verir. Ancak 1958 yılında Maliye ve İktisat Bölümü'nden mezun olduğu Mülkiye "sağcı filan.." diye Mehmet Genç'i kabul et-

meyecektir. Fransa'ya bulduğu bursu da, idare sosyolojisi için verildiğini öğrenince, "Fransa'da kendi yolunu çizer, bilgi sosyolojisi üzerinde çalışsın" dedikleri halde, "garip bir dürüstlikle" kabul etmez ve işsiz kalmamak için Ankara vilâyetine maiyet memuru olarak girer. Bir süre sonra Şereflikoçhisar'a kaymakam vekili olarak tayin edilirse de, bu görevi uzun sürmeyecektir.

BARKAN'IN ASİSTANI

1959 sonlarında, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Tarihi Kürsüsü için gazetelere verilmiş kadro ilânını görür görmez büyük bir heyecanla kalkıp İstanbul'a giden Mehmet Genç, o sırada okumakta olduğu Max Weber'in de hem sosyolog, hem iktisat tarihçisi olduğunu, bu iki disiplinin sonuçta aynı kapıya çıkacağını düşünerek kesin kararını vermiştir; milletimizin geçirdiği medeniyet değiştirme tecrübesini anlamaya çalışacaktır. Böylece Ömer Lütfi Barkan'ın asistanı olarak İktisat Tarihi Kürsüsü'nde göreve başlar. Fakat bir bakar ki, İktisat Tarihi Enstitüsü'nde çalışanlar ilk bakışta içinden çıkılamayacak kargacak burgacak işaretler yığına benzenen eski yazılı belgelerde eşyaları, insanları, dükkânları vb. tek tek tesbit edip biraraya getiriyor ve bunlardan bir sonuç çıkarmaya çalışıyorlar. Gerçi lisedeyken Hopa'dan birlikte geldiği bir arkadaşından eski yazıyı hem de bir saat içinde öğrenerek okumaya başlamıştır; ama bu enstitüde yapılan iş ona pösteği saymak gibi gelir. Üstelik bu belgelerdeki siyakat ve divani gibi yazılar, onun öğrendiği kitap yazısından çok farklıdır. Bir zamanlar matematiğin dışındaki bilgileri hamallık sayan genç asistan, şimdi küçük küçük ayrıntılarla boğuşmayı gerektiren tuhaf bir işin ortasına düşmüştür. Fakat sanki bu iş artık onun da işi değilmiş gibi, bilgi sosyolojisine ve felsefeye dair kitaplarını okumaya devam eder. Bu bir kaçıştır, ama nereye kadar?

İktisat tarihinin özlediği teorik bir çalışmayı değil, minik minik ayrıntılarla uğraşmayı gerektirmesi, Mehmet Genç'te ciddi bir buhrana yol açar, hatta bir iki ay Ayhan Songar'ın kliniğinde yatmak zorunda kalır. Sadece büyük bir âlim değil, aynı zamanda son derece zeki ve anlayışlı bir insan olan Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan, genç asistanın İktisat Tarihi'ni sevmediğinin başından beri farkındadır; eğer isterse onun için sosyolojide bir kadro bulabilecektir. Fakat Mehmet Genç başaramamış olmayı gururuna yediremeyip devam etmeye karar verir. Tezi için de *Sanayi Devriminin Osmanlı Sanayiine Etkisi* konusunu seçer; bununla Max Weber'in genellemelerine benzer bir neticeye gidebileceğini ümid etmektedir. Ve Osmanlı tarihiyle ilgili Fransızca literatüre gömülüp iki yıl boyunca iki yüz kadar seyahatname okur. O yetmez, İngilizce öğrenerek bu dille yazılmış literatürü gözden geçirir. Fakat sonunda anlar ki arşive girmekten başka çare yoktur! Arşiv, arşiv! Bütün yollar Başbakanlık Arşivi'ne çıkmaktadır.

VE ARŞİV..

«Mehmet Genç, hem bilmeyene kargacık burgacık görünen yazılardan ürktüğü, hem de minik minik ayrıntıları üstüste dizerek bir şey inşa etmeyi imkânsız gördüğü için dört yıl boyunca kaçtığı arşive ilk defa 1966 yılında girer ve "ehil Osmanlı kâtiplerinin ellerinden çıkmış" belgelerle tanıştıktan sonra, kitap harflerini bilen birinin en zor görünen *siyâkat* ve *dîvânî* yazılarını bile kısa sürede öğrenebileceğini anlar. Kaybettiği yılları telâfi etmek için şimdi çok çalışmak zorundadır.» Hedefi, klasik tarihçilerin yaptığı gibi, belli bir konuda belli belgeleri bir araya getirip birbirine bağlayarak yorumlamak, bu suretle bol dipnotlu tasvirî bir çalışma meydana getirmek değil, genel ilkelere, soyut ve teorik sonuçlara ulaşmaktır. Bunun için sayısız belgeyi çok hızlı bir şekilde okuyup işlemesi

gerekmektedir. Tek problemi vardır, yeterince hızlı okuyamamak ve gerekli soruyu zamanında soramamak. Anlar ki, tarih belgeleri eski zaman çocukları gibidir; soru sormazsanız cevap vermez, sfenks gibi bakarlar. Hele bir de yabancıysanız..

Bu yüzden bir hayli sıkıntı çekse de, zamanla kendisini âdeta bir parçası gibi hissetmeye başladığı arşiv, Mehmet Genç'in otuz yıldır ikinci adresidir; belli bir şey aramadığı zamanlarda bile, hiç değilse haftada bir gün gidip çalışmazsa derin bir eksiklik hisseder. Belgelerin açtığı küçük pencerelerden Osmanlı dünyasına bakmak en büyük zevkidir.

Belgelerle haşır neşir oldukça, önceleri küçümsediği Osmanlı'nın büyüklüğünü anlayan Mehmet Genç'e göre, Avrupa'nın dünyaya hakim olma trendinin başladığı bir dönemde, Devlet-i Âliyye tarafından Avrupa kıt'asında dört asır boyunca kaydedilen genişleme tek kelimeyle mucizevî bir başarıdır. Bu genişleme XVII. yüzyılın sonlarından itibaren durur ve tersine bir trend başlar. İki yüz yıldan fazla süren geriye çekilişimiz de aynı ölçüde, hatta daha büyük bir başarıyı temsil etmektedir. Yani Avrupa'dan kovuluşumuzun tarihi de, onu fethedişimizin tarihi kadar mucizevîdir.

Avrupa, insanlık tarihini âdeta ikiye bölen sanayi devriminin tabii sonucu olarak akıllamaz bir ekonomik ve teknolojik güç kazandığı halde, Osmanlı'yı Avrupa'dan atmakta çok zorlanmıştır. Mehmet Genç'in arşive girdiği sırada çözmeye çalıştığı birinci problematik budur: Osmanlı Devleti bu direnme gücünü nereden aldı? Daha da önemlisi, bu mucizevî direniş sanayi devrimine katılmadan gerçekleştirilmiştir. İkinci problematik ise işte bu noktada belirir: Osmanlı dünyası sanayi devrimini yaşamadığı halde nasıl bu kadar uzun bir süre ayakta kalabildi? Kısacası, Osmanlı tarihinde genişleme ve daralma dönemlerinin ikisini de içine alan büyük performansın kaynağı nedir?

Mehmet Genç arşive bu iki problematiğin Batı kaynaklarında bulamadığı cevabını aramak üzere girmiştir; sanayi devrimi sürecinin yaşandığı dönemde Osmanlı sanayiinin ne durumda olduğunu, Avrupa'da meydana gelen değişmelere karşı gösterdiği tepkileri ve uğradığı değişimleri inceleyecektir. Önceleri, incelediği belgeleri yazan kâtiplerin, okuyan bürokratların ve bu belgelerde adları geçen herkesin belki kemiklerinin bile çürümüş olduğunu düşünerek dehşete kapılır; varoluşun trajik tarafı olanca berraklığıyla gözlerinin önüne serilmiştir. Bir süre sonra alışır ve gençliğinde matematik problemlerini çözerken duyduğu hazzı, arşivde, Osmanlı tarihinin paradokslarıyla cedelleşirken duymaya başlar. Masum bir doktora tezi olarak başladığı araştırmanın bu paradokslara bulanmış bir hayat macerasına dönüşeceğinden henüz habersizdir.

MALİKANE SİSTEMİ

O yıllarda iktisat tarihi bir disiplin olarak özellikle Amerika'da önemli bir dönüşüm yaşamakta ve birçok bilim adamı kantitatif verileri istatistik-matematik modeller kullanarak değerlendirmektedir. İngilizce öğrendikten sonra takip ettiği periodikler sayesinde haberdar olduğu bu akımın etkisiyle, tezini istatistik verilere dayandırmaya karar veren Mehmet Genç, hiç tahmin etmediği zorluklarla karşılaşacaktır. Osmanlı Devleti, modern-öncesi bir sistem olarak günümüzün ihtiyaçlarına cevap verecek istatistiklere sahip değildir; dolayısıyla kullanılabilir yegâne kaynak, devletin maliye kayıtları olmalıdır. Sanayiın çeşitli sektörlerinden alınan vergilerin uzun vadedi seyrini takip ederse, değişimler hakkında güvenilir bir gösterge elde edebileceğini ve vergi kayıtlarının -aynı iradeden kaynaklandığı için- homojen, karşılaştırılabilir veriler olması gerektiğini düşünerek çalışmaya başlar. Ve

uçsuz bucaksız imparatorluğun çeşitli bölgelerine serpiştirilmiş sınaî faaliyetlerden alınmış vergilere ait kayıtları ihtiva eden tozlu ciltlere gömülür. Birgün farkına varır ki, derlediği rakamlar 1700-1850 yılları arasında, yani Avrupa'da sanayi devrimi bütün hızıyla yaşanırken, bazı küçük değişimler sayılmazsa, tuhaf bir durgunluğa işaret etmektedir. Fiyatların on beş yirmi misli arttığı ve hızlı sayılabilecek bir enflasyonun yaşandığı yüz elli yıl boyunca mukattaalardan alınan vergiler değişmemiştir. Üstelik bütün sektörlerde ve bölgelerde bu böyledir. Bir yarışa başlayan koşucuların startın verildiği andaki konumlarını koruyarak koşuyu hep beraber bitirmeleri gibi düşünülmesi imkânsız bir şeydir bu. Sonuç büyük bir ümitsizlik..

Mehmet Genç, kantitatif veriler bulamadığına göre, yazacağı tezin bir çeşit edebî risale olmaktan öteye geçmeyeceğini düşünerek Osmanlı sanayii hakkındaki çalışmalarını (yani doktora tezini) rafa kaldırıp Osmanlı vergi sisteminin mekanizmaları ile ilgili bilmeceyi çözmeye karar verir. Bu problem daha iginç, daha kıskırtıcıdır. Evet, vergi rakamları neden değişmemiştir? Beş altı yıl kadar süren uzun bir çalışma dönemi sonunda problemi çözen Mehmet Genç, Mâlikâne sistemini gün ışığına çıkardığı, ilim âleminde büyük yankılar uyandıran ünlü makalelerini yazar: "*Osmanlı Maliyesinde Mâlikâne Sistemi*" (1975) ve "*18.Yüzyılda Osmanlı Mâlî Verilerinin İktisadî Faaliyetin Göstergesi Olarak Kullanılabilirliği*" (1981).

Bütün bunları yaşarken 1958 yılında tanıştığı ve Fetih Gemuhluoğlu'nun "Siz hiç birbirinizden ayrılmayın!" yolundaki tavsiyesi üzerine ayrılmaz bir ikili teşkil ettikleri Erol Güngör'le yaşadığı dostluk, onun hayatındaki en derin tecrübedir; hemen her gün Marmara Kahvesi'nde buluşarak zaman zaman Sezai Karakoç ve Mehmet Çavuşoğlu gibi dostlarının da katıldığı sohbetlerde bir çeşit beyin fırtınası yaşar, tabii bu arada arşivde Osmanlı belgeleriyle didişirken karşısına çıkan problemleri tartışırlar. Zihinlerini âdeta birbirine kenetleyen bu iki

genç adamın konuşmaları semboliktir; bazan birkaç işaretle bir kitaplık bilgiyi birbirlerine aktarabilirler. Bu yüzden Erol Güngör öldüğü zaman (1983), Mehmet Genç zihninin yarısını kaybetmişçesine derinden sarsılacaktır.

İLMİN TADINA VARMAK

Peki tez? Mehmet Genç, tezini gerçekten rafa kaldırmış, çalışmalarını tek bir sektör yerine, bütün sektörlerle şâmil olmak üzere devlet-ekonomi ilişkileri ile ilgili Osmanlı sisteminin mantığını çözmeye yönelmiştir. Sonuçta "Osmanlı sisteminin teorik bir robot resmi" diye tarif ettiği bir modele ulaşarak bu modeli "Osmanlı Dünya Görüşünün İlkeleri" ve "Devlet ve Ekonomi" adlarıyla yayımlanan iki makaleside anlatacaktır.

Bu arada Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan, arşive dalarak tez konusundan kopan asistanının peşini bırakmak niyetinde değildir; resmî prosedürün yürümesi için tezini o güne kadar elde ettiği verilere dayanarak yazıp bitirmesini ister, hatta bunun için yalvarır. Fakat Mehmet Genç, Osmanlı dünyasının labirentlerinde gezinirken gerçek ilmin ne olduğunu da derinden kavramış ve akademik bir ünvan kazanmak için kendi kriterlerine göre tez niteliği taşımayan bir çalışmaya imza atmaya yanaşmamıştır. Üzerine aldığı bir işi hakkıyla yapmak! Kendi ifadesiyle "hayatını yönlendiren temel değer" budur. Yurt dışından aldığı davetleri de aynı mülahazalarla kabul etmemiş, kabul ettiklerine gerçekten "tez" niteliği taşıyan tebliğlerle gitmiştir. Ve otuz küsur yılda, toplam iki yüz küsur sayfalık, ama her biri Osmanlı sisteminin temel problemlerinden birini çözerek yapının biraz daha

Halen Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışan Mehmet Genç'e, yüksek lisans ve doktora dersleri verdiği İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü tarafından Şubat 1999'da törenle fahri doktora ünvanı verildi.

gün ışığına çıkmasını sağlayan tutan yirmi civarında dipnotsuz makale..

Barkan Hoca, tez yazdırmaya muvaffak olamayınca, ilmi halefi olarak gördüğü Mehmet Genç'i, hem üniversiteden atılmasını önlemek, hem de rahatça çalışabilmesini sağlamak için İktisat Tarihi Enstitüsü'ne uzman olarak tayin ettirir. Yani, asistanının akademik kariyerini engellediğine dair söylentiler doğru değildir.

Kendisini yakından tanımayanların akademik ünvanı yok diye itibar etmedikleri Mehmet Genç, doktorasını tamamlayamadığı için maaş bakımından kayba uğramış, bu yüzden ciddi sıkıntılar yaşamıştır. "Ama, diyor, eğer ilmin tadını almışsanız, bunlar hiç önemli değil. Parasızlığa da katlanıyorsunuz, ilmin ünvanlarda gizli olduğunu zannedenlerin istihfaflarına da". Yine de istediği kitapları alamadığı için parasızlıktan şikayet eden Mehmet Genç'in oturduğu mütevazı kira evini gördüğüm zaman hayretten ağızım açık kaldı; sanki bir evde değil, zengin bir ihtisas kütüphanesindeydim. Allah korusun, taşınmak zorunda kalsa -ki kirada oturan herkesin başına sık sık gelen bir felakettir- bu kitapların ne kadar zamanda toparlanıp paketlenileceğini düşünerek ürperdim.

Aslında evde o kadar kitap biriktirmeyi mânasız bulan Mehmet Genç, Türkiye'de istedikleri bütün bigilere ulaşabilecekleri zenginlikte kütüphanelerin bulunmadığını, ilim adamlarının kendi imkânlarıyla kitap toplamak zorunda kaldıklarını söylüyor. Evi bu yüzden nafakasından keserek dünyanın dört bir tarafından getirttiği veya fotokopilerini temin ettiği binlerce kitapla tıkabasa dolu. Sadece kitap mı? Dergiler, belge fotokopileri, dosyalar, klasörler..."Oysa kâfirinki öyle mi? Gidip kütüphaneye çalışıyor, istediği bilgiye ve kitaba anında ulaşabiliyor. Şahsi harçlığımızla kütüphane meydana getirmeye çalışmak iğneyle kuyu kazmak gibi bir şey! Bunun çok sıkıntısını çektim ama, ilim heyecanı güçlü bir duygu, her şeyi

bertaraf ediyor. Meçhulü anlamak hiçbir şeyle ölçüleme-
yecek kadar büyük bir hazdır".

Tozlu belgelerle didişirken derin ümitsizlikler ve ka-
ramsarlıklar da yaşayan Mehmet Genç, bir problemi çöz-
düğü, bir sorunun cevabını bulduğu zaman yaşadığı bü-
tün sıkıntıları ve zahmetleri bir anda unutan su katılma-
mış bir ilim adamı, bütün ömrünü Devlet-i Âliyye'nin ya-
pısını anlamaya vakfetmiş bir iktisat tarihçisidir. Arşivde
yaşadığı otuz küsur yıllık macera sonunda vardığı sonucu
sorarsanız, hiç tereddüt etmeden şu cevabı vereceğinden
emin olabilirsiniz:

*"Osmanlı tarihi insanlığın yaşadığı en büyük tecrübe-
lerden biridir!"*

Aksiyon, S.100, 1 Kasım'96; S. 102, 16 Kasım'96

HAYREDDİN KARAMAN

«Karaman Hoca, asırlar önce birilerinin ictihat kapısını kapatmaya
karar verip bir daha müctehid çıkmayacağına hükmetmiş olmalarının
abesliğini çabuk farketmiştir. (Fıkıh metodolojisini edille-i şer'iyeye
uygulayarak yeni hükümler çıkarma ve müslümanların meselelerine
yaşadıkları çağın şartlarını göz önüne alarak çözüm üretme yetkisinin
ve ehliyetinin belli bir çağdan sonra kazanılamayacağına kim, nasıl
ve ne hakla karar vermiştir?)»

ZAHİDE EBE VE ŞÜKRÜ AMCA

İnsanları "od ile" korkutmayan, güleryüzlü, esprili,
hoşgörülü bir din âlimi. Ama öyle sıradan bir âlim değil;
konuşmaya başladığı zaman derinliğini hemen hissetti-
ren, klasik literatüre ne kadar vâkıfsa, yaşadığı çağdan da
o kadar haberdar bir fakih; hem eski hocalardan okuya-
rak medrese disiplininin geçmiş, hem de modern eği-
tim kurumlarından nasibini almış, ictihad kapısının ka-
panmadığına ve asla kapanmayacağına inanan, daha da
önemlisi bu inancını cesaretle dile getiren çağdaş bir
müctehid.

Hayreddin Karaman, aslında doğduğu günü bilme-
yen, imkânsızlıklar içinde büyümüş ve nasılsa bir yolunu
bulup aradan sıyrılabilmiş bir Anadolu çocuğudur; anne-
si Mehpare Hanım'ın demesine bakılırsa, 1934 yılının ya
ekşimik mevsiminde dünyaya gelmiştir, ya çağla; yani bir
bahar çocuğudur. Mecitözü'nde hayatını demircilik ve
nalbantlık yaparak kazanan Nurettin Efendi, oğluna
Hayreddin ismini vermek isterse de, içgüveyisi olarak
girdiği aile Alaeddin diye tutturur. Nureddin Efendi sesi-
ni çıkarmaz; fakat kolay pes edecek adamlardan değildir;
gider, oğlunu nüfusa Hayreddin adıyla kaydettirir. Evde